

C. Fernández Rodríguez (2004): “A reflexión sobre a lingua no boletín *Rexurdimento*”, en R. Álvarez / F. Fernández Rei / A. Santamarina (eds.): *A lingua galega: historia e actualidade*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, vol. 1, 237-243.

You are free to copy, distribute and transmit the work under the following conditions:

- **Attribution** — You must attribute the work in the manner specified by the author or licensor (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- **Non commercial** — You may not use this work for commercial purposes.

A REFLEXIÓN SOBRE A LINGUA NO BOLETÍN *REXURDIMENTO*

Carme Fernández Rodríguez

Instituto da Lingua Galega. Universidade de Santiago de Compostela.

1. INTRODUCCIÓN¹

O día 1 de agosto de 1922 viu a luz por primeira vez en Betanzos a revista *Rexurdimento*. Nun principio, foi a iniciativa dun grupo de mozos da vila entre os que podemos citar a Luís Cortiñas, Xosé Veiga Roel ou Tomás López Da Torre que, dirixidos polo médico Salvador Mosteiro Pena, intentaban contribuír así ó movemento nacionalista que se estaba a vivir en Galicia na década dos anos 20. Estes mozos, xunto con colaboradores da talla de Antón Vilar Ponte ou Ramón Cabanillas, fixeron posible a publicación. Saíu á rúa durante tres meses e cunha periodicidade quincenal, coincidindo cos días de feira na vila. Levaba o subtítulo de *Órgao dos intereses mariñás*, o que evidencia o seu carácter localista. Esta primeira época remata co nº 6 (16-X-1922), no que se anuncian cambios que levarán consigo unha reorganización do boletín.

Nunha segunda fase, reaparece o xornal o día 1 de xaneiro de 1923, pasando a subtitularse *Órgao da Irmandade Nazionalista Galega* (ING), organización xurdida na Asemblea das Irmandades da Fala en Monforte e liderada daquela por Vicente Risco. Nesta etapa, a publicación convértese no seu voceiro e incorpóranse, participando activamente, os personaxes máis prestixiosos da vida cultural do momento (Castelao, Victoriano Taibo, Lustres Rivas...). Aínda que se siga imprimindo nos talleres de Manuel Villuendas en Betanzos, déixanse a un lado as noticias locais porque agora os contidos decídense desde a dirección da ING.

A distinción de dúas etapas é fundamental á hora de analiza-las reflexións que se fan sobre o idioma: na primeira trátanse cuestións de xeito moi puntual, mentres que na

¹ Queremos deixar constancia aquí do noso agradecemento á Prof.ª Carme Hermida polas súas suxestións para o enfoque deste traballo

segunda o tema da lingua vai ocupar un lugar destacado. Por iso, ímolas tratar de maneira separada.

2. AS REFLEXIÓN SÓBRE A LINGUA NA PRIMEIRA ÉPOCA (AGOSTO-OUTUBRO, 1922)

A pesar de que hai varias alusións ó tema do idioma, poderíamos sistematizalas e organizalas nos apartados seguintes: o galego na publicación, a creación literaria en galego, a lingua no ámbito familiar e o galego no ensino.

2.1 O galego na publicación

A iniciativa de utiliza-la lingua galega no xornal é obxecto de comentario por parte do médico ferrolán Xaime Quintanilla quen, no artigo “Nova Luz” (1-VIII-1922), o define como “esta nova folla esquirta na nosa lingua e unha estrela máis no ceíño da nosa esperanza...”. Ó mesmo tempo, trata de apoiar-lo proxecto lembrando o uso que fixo do galego unha autoridade de recoñecido prestixio histórico e mundial como é o Rei Afonso X.

Da resposta popular a esta idea, dá conta o segundo número salientando a excepcional acollida da publicación e lamentando as reticencias que presentaban algúns sectores da vila que consideraban que o galego non estaba á altura de lingua xornalística. Estas reservas contrapóñense coa opinión que vai manifestar Víctor Casas (un dos fundadores do Partido galeguista e director da última etapa de *A Nosa Terra*) nun artigo titulado “Rexurdimento” (16-VIII-1922), onde felicita ós promotores da iniciativa, e fala do lanzamento de numerosas publicacións no noso idioma.

2.2 A creación literaria en galego

A literatura en galego é tamén obxecto de reflexión nas páxinas do xornal. As referencias redúcense basicamente á opinión manifestada ó respecto no número do día 16-VIII-1922 polo catedrático Johán Vicente Viqueira, reproducíndose un artigo seu xa publicado en *A Nosa Terra*². Segundo el, débese fomenta-la creación literaria no noso idioma porque o número de lectores non se restrinxen unicamente ós de Galicia, senón que tanto os países de fala castelá como os de fala portuguesa –onde as nosas letras contan con “ardentes partidarios”– non terán ningún problema en entendernos.

Para levar a cabo a normalización da lingua no eido da creación, propón dar dous pasos importantes:

1. Primeiramente, fai falla afirma-la nosa linguaxe literaria. Para iso, é necesario o estudo dos nosos clásicos galegos e portugueses, fuxindo sempre de busca-los modelos na fala das aldeas e imitando o que se fixo noutros pobos que estaban na nosa situación, o catalán entre eles.

² J. V. Viqueira, “D’un novo Irmán. Dúas Ideias” en *A Nosa Terra* 22 (20-VI-1917) p.1.

2. Por outra parte, como a meta é a procura dun gran número de lectores, tanto aquí como no país veciño, hai que admiti-la ortografía portuguesa, facéndolle algunhas modificacións que as diferencias de lingua esixen.

2.3 O galego no ámbito familiar

A formación dos rapaces no ámbito familiar é fundamental para a concienciación nacionalista dos mesmos. Cataluña é o punto de referencia e tómase como modelo porque segundo Lucordia (Luís Cortiñas Díaz) no artigo “Os Polítecós” (16-VIII-1922), alí, os pais “inculcan ó pequeno amor á Patria, á lingua, ás súas glorias. Así fanno crear n’un ambiente felís e forte”. Ademais, deféndese a idea de que o galego debe se-la primeira lingua que aprendan os nenos, precisamente polo lugar que ocupa no seo das relacións familiares: “Cando che digan que tés de deprender o castelán, dí que sí, que queres coñecer o castelán fonda e cumpridamente, mais que denantes de todo queres deprender ben, como Deus manda, a túa lingoa galega, a Fala na que tua nai che canta e te arrola e te acaríña”(16- VIII -1922).

Relacionada coa educación en galego por parte dos pais está tamén a crítica que Antón Vilar Ponte no artigo “Fasquíás” (1-X-1922), lles fai ás fillas dos obreiros que, falando castelán intentan ascender de clase social. O autor remata a súa reflexión con este chamamento ós proxenitores: “Ser nazonalista galego e non educar aos fillos en galego é peor que chamarse vexetariano e proteitor dos animais practicando ao mesmo tempo a antropofaxia”.

2.4 O galego no ensino

As escasas mencións sobre o galego no ensino ó longo desta primeira etapa do xornal son as orientadas á reivindicación da nosa lingua como materia de estudio. Vicente Viqueira en “Pensamentos pra unha Universidade Galega”, (16-IX-1922), defende que nos institutos, ademais do francés e do inglés, se ensine o portugués (pola proximidade cultural e histórica do país) e, por suposto, o galego. O que acontece é que, tal e como sucedía coa nosa lingua na creación literaria, cómpre primeiro a unificación ortográfica para introducila no ensino.

3. AS REFLEXIÓNS SOBRE A LINGUA NA SEGUNDA ETAPA (XANEIRO-XULLO 1923)

Na segunda etapa lévase a cabo, como xa dixemos, unha fonda reestructuración. A dirección pasa a ser outra e a nova orientación nacionalista trae consigo unhas formulacións máis claras e comprometidas nun tema tan importante como o que estamos abordando. A cuestión lingüística está intimamente ligada ó nacionalismo, de aí que moitos dos artigos que a tratan teñan como transfondo de fondo a necesidade de autonomía para Galicia. Son varios os eidos nos que se vai reclama-lo emprego da lingua, entre os cales imos destacar tres que pola súa importancia constitúen dominios básicos de uso para a normalización total do idioma: o galego na escola, na xustiza e na Igrexa.

3.1 O galego na escola

A escola foi considerada sempre un dos principais elementos desgaleguizadores, polo que as reflexións sobre o tema se van dirixir a pedi-la escolarización en galego para o que se aducen razóns de diverso tipo. Así, a intervención do mestre Castiñeiras Díaz, nun artigo titulado “O problema do galego” (1-II-1923)³, esixe a implantación da nosa lingua nas aulas por varios motivos:

1. En primeiro lugar, segundo el, “a parola é o elemento esencial na formación intelectual do home. Toda representación, toda imáxe xurde súpeta d’un continente verbal. ¡Que confusión non ten de se faguere nos tenros miolos dos nosos meniños –en col de todo nos das aldeias– ó sentiren falar ó escolante n’un idioma diferente do familiar, do que iles levan dentro de si!”.

A confusión á que fai alusión o mestre prodúcese porque o neno, acostumado a denomina-las cousas cos termos galegos, ten que aprende-los correspondentes casteláns.

2. Por outra banda, a ausencia da nosa lingua no ensino é considerada unha “profanación no orde espiritual” e un erro pedagóxico.

3. Ademais, segundo el, a escola en galego é un dereito natural que triunfa sobre tódalas leis escritas. A non concesión deste dereito ten dúas repercusións fundamentais: por unha parte, ponnos en situación de inferioridade e, pola outra, fai imposible a compenetración entre a escola e a familia. Do antagonismo entre a lingua do ensino e a propia nace unha das formas máis frecuentes do analfabetismo en Galicia. Moitas das persoas que recibiron escolarización non saben escribir nin en galego nin en castelán.

4. O feito de esixir un ensino na nosa lingua non significa eliminar da escola o castelán senón chegar ó seu coñecemento a través do galego.

Victoriano Taibo é outro dos que se ocupa do tema lingüístico e, no artigo “A Fala no ensino” (marzo 1923), expón dúas cuestións fundamentais:

- Por un lado, considera que a ausencia de escolarización en galego xunto coa falla de colexios son a causa da “incultura” dos labregos. O modelo de ensino que propón para o ámbito rural debe estar orientado cara á realidade socioeconómica do contexto en cuestión. Os coñecementos impartidos deben axeitarse ás necesidades dos alumnos e estaren sempre na lingua que eles empregan.
- Por outra parte, trata de buscarlle unha explicación dende o ensino ós fenómenos que hoxe en Lingüística coñecemos cos nomes de gheada e gueada. Para el, son froito da falta de coincidencia entre a lingua propia e a lingua da escola porque se produce unha interferencia lingüística que os leva a pronunciar *auja* e *Guanito* cambiando os sons consonánticos dunha lingua a outra. Este fenó-

³ A partir da reaparición en xaneiro de 1923, o xornal sae á rúa con periodicidade mensual unhas veces con data (tres números) e outras sen ela (catro números) polo que ó tratar este período, cando descoñezámolo día, só citarémolo mes dos artigos en cuestión.

meno é consecuencia da salvaxada pedagóxica que se está a levar a cabo nas escolas.

Unha proba máis da importancia que se lle concede ó tema da lingua na publicación é o espazo que se lle dedica na portada do último número (saído á rúa, como dixemos, o Día da Patria de 1923). No artigo titulado “Do idioma e da escola”, reproducense anacos de conferencias dadas polo eminente catedrático vasco e profesor da Universidade de Santiago, Luís de Eleizalde, dos que se poden extraer tres conclusións básicas que, aínda que teñan como punto de referencia ó vasco son facilmente extrapolables ó caso galego:

1. Considérase que instruí-los nenos nunha lingua diferente da súa materna é unha acción culpable.
2. Ponse de manifesto a inexistencia de centros educativos relixiosos que velen pola educación do pobo.
3. Formúlaselle unha crítica a todo o sistema educativo, tanto ás escolas libres como ás oficiais e ás relixiosas, que adoecen de defectos semellantes e poden ser consideradas “matadoiros” pedagóxicos do éuscaro.

Ademais, segundo o citado catedrático, autoridades académicas de alta reputación científica sosteñen que o uso de dúas linguas fomenta o desenvolvemento das facultades de análise e comparación.

3.2 O galego na xustiza

O ámbito xudicial é outro dos dominios nos que se reivindica o uso da nosa lingua. No artigo “O problema do galego” (1-II-1923) recóllense unhas palabras do avogado nacionalista Lois Porteiro, falecido uns anos antes da publicación do boletín.

Segundo el, o feito de non falaren a mesma lingua os funcionarios da xustiza e as testemuñas ou inculpados leva a unha falta de entendemento básico para o correcto desenvolvemento do proceso. Ademais, provoca unha serie de inxustizas que van máis alá do eido puramente lingüístico:

“Inxustiza de esixir que entenda o castelán e responda n’el un suxeito a quen o Estado non facilitou escola pra que o dependese.”

“Inxustiza de non esixir o Estado ós seus funcionarios (xueces, notarios, etc.) que coñezan o verbo no que ten de expresar o seu pensamento e a súa vountade o pobo onde ises empregados exerzan os seus cárregos.”

Nos casos nos que a comunicación non se produce de forma satisfactoria, recórrase normalmente á tradución pero, segundo o autor do artigo, o sistema non é o máis axeitado. Por moito que se respecte a literalidade, é imposible reproducir certos matices expresivos importantes á hora de facer unha declaración nun xuízo. Esta falta de comprensión entre as partes non é só unha cuestión lingüística senón que pode traer consigo graves inxustizas á hora de emiti-las sentencias.

Vemos que as críticas feitas polo avogado van máis alá do eido puramente xudicial, pois sacan á luz asuntos tan importantes como a falta de escolarización pública de gran parte da poboación galega ou o nulo interese do goberno polo funcionamento das institucións nos territorios con lingua propia.

3.3. O galego na Igrexa

O galego nas institucións eclesiásticas é tamén tema de reflexión, unha reflexión que sae desde dentro da propia Igrexa, pois é o abade M. Piñeiro quen expón con máis claridade as súas opinións sobre o tema no artigo “O problema do galego” (1-II-1923). Analiza o problema lingüístico e failles un chamamento ós seus compañeiros para que utilicen a lingua na que o Rei Sabio lle cantou á Virxe, ó tempo que critica a actitude diglósica dos que empregan o galego á hora de falar cos veciños, e o castelán cando lles predicán durante a Misa. As súas palabras, por seren significativas, paga a pena reproducilas:

“Predicare o Santo Evanxelio, esplicarlles a doutrina en castelán ós nosos labregos e ós nosos mariñeiros e o mesmo que encher de auga un carabelo. E falar pra o negro do sermón. Perdel-o tempo. Soilo conseguiremos evanxelizare os cregos galegos cando imitemos ós cregos cataláns e bascos das aldeias...”. “Porque namentras poden vir escolantes, notarios e xueces casteláns á Galiza –cousa que debérase evitarse– os cregos dos nosos Bispados todos son d’eiquí, da Terra...”.

Este último aspecto aparece tratado de novo nun artigo anónimo “A Irexa na Galiza” (xuño 1923), onde se dá noticia da chegada dun novo arcebispo, galego neste caso, para Santiago. Coméntase que se os principais cargos eclesiásticos son da Terra, a Igrexa, que goza dunha grande influencia na sociedade, está nunha posición privilexiada para contribuír ó desenvolvemento cultural da Patria e deixar de exercer como elemento desgaleguizador.

Evidentemente, as alusións que hai no xornal ó emprego da lingua non se limitan ás mencionadas aquí. Neste traballo recolleemos aquelas que nos pareceron máis significativas tanto polo espazo que se lle dedica como pola súa relación directa co problema da normalización. Sen embargo, non queremos deixar de citar na nosa exposición os numerosos chamamentos que, baixo forma apelativa, incitan os lectores á utilización do galego. As chamadas están baseadas, ante todo, na concepción da lingua como símbolo da liberdade do pobo, como esencia da raza e como máxima expresión do sentir nacionalista.

4. CONCLUSIÓN

Unha vez feito este percorrido a través das páxinas do xornal betanceiro, podemos ver claramente que, aínda que haxa algunhas diferencias –sobre todo de tipo cuantitativo– entre a primeira e a segunda etapa á hora de tratar-lo tema da lingua, os obxectivos fun-

damentais céntranse, en todo caso, na conquista dos sectores básicos para a total normalización do idioma. Esas aspiracións son as seguintes: a demanda de escolarización en galego, a esixencia de que os funcionarios públicos coñezan a nosa lingua e un maior compromiso da Igrexa coa Terra; ó mesmo tempo, apúntase tamén a idea de fomenta-la creación literaria en galego.

A maioría das reivindicacións feitas por estes homes, amantes da súa Patria e do rexurdimento cultural galego poderían estar feitas dende calquera medio de comunicación de hoxe en día porque, setenta anos despois, seguimos a ter escola en castelán, xustiza en castelán e Igrexa en castelán. A presenza do galego nos citados eidos era un desexo dos nacionalistas dos anos 20 que segue sen verse plenamente cumprido, aínda que, dende entón, xa se deron algúns cambios importantes.

Como colofón e para mostra da plena vixencia das ideas lingüísticas da publicación, reproducimos unha fermosa invitación que desde as súas páxinas se lles fai ós lectores:

“Gallegos: si sodes homes, si tendes vergonza e dinidade, falade sempre na nosa lingua procurade que os vossos fillos dependan non soilo a falala sinon tamén a escribila, tede a orgullo o falar diante de todo o mundo en gallego, que a mais de ser unha lingua fermosa, é Nosa, Nosa” (maio 1923).

BIBLIOGRAFÍA

- Casas, V., “Rexurdimento”, *Rexurdimento* 2 (16-VIII-1922), p. 5.
- Castiñeiras Díaz, E., “O problema do galego”, *Rexurdimento*, Febreiro, 1923, p. 12.
- Cortiñas Díaz, L. [Lucordia], “Os politécos”, *Rexurdimento* 2 (16-VIII-1922), p. 3.
- González Beramendi, J. / Núñez Seixas, X. M., *O Nacionalismo Galego*, Vigo, A Nosa Terra, 1995.
- González Beramendi, J., “Irmandades da Fala” en *Gran Enciclopedia Gallega*, T. 18, Xixón-Santiago, Silverio Cañada, ed., 1974, p. 219-231.
- Piñeiro, M., “O problema do galego”, *Rexurdimento*, febreiro 1923, p. 11.
- Porteiro, L., “O problema do galego”, *Rexurdimento*, febreiro 1923, p. 12.
- Quintanilla, X., “Nova luz”, *Rexurdimento* 1 (1-VIII-1922), p. 1.
- Santos Gayoso, E., *Historia de la prensa gallega. 1800-1986*, Sada (A Coruña), Edicións do Castro, 1990.
- S. A., “A Irexa na Galiza”, *Rexurdimento*, xuño 1923, p. 3.
- S. A., “Do idioma e da escola”, *Rexurdimento*, xullo (25-VII-1923), p.1.
- S. A., “Pra os galegos”, *Rexurdimento*, maio 1923, p. 8.
- Taibo, V., “A fala no ensino”, *A nosa Terra*, 6 (5-I-1917), p. 1-2. (Reproducido en *Rexurdimento*, marzo 1923, p. 7).
- Vilar Ponte, A., “Fasquías”, *Rexurdimento*, 5 (1-X-1922), p.1.
- Viqueira, J. V., “D’un novo irmán. Dúas ideas”, *A Nosa Terra*, 22 (20-VI-1917), p. 1. [Reproducido en *Rexurdimento* 2 (16-VIII-1922), p.1.]
- Viqueira, J. V., “Pensamentos pra unha unha Universidade Galega”, *Rexurdimento* 4 (16-IX-1922), p. 4.